

AHMEDİ'NİN YENİ BULUNAN BİR ESERİ

«MİRKAT-I EDEB»

ALİ ALPARSLAN

Mirkat-ı edeb, XIV. asrın en büyük şairlerinden Ahmedî (1334?—1413) nin arapça-farsça manzum bir lûgat kitabıdır.

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü kütüphanesinde 3923 numarada kayıtlı, cildi eskimiş ve bazı sahifeleri kopmuş, 2 mensur ve 10 manzum lûgatı muhtevi bir yazma manzum ve mensur lûgatler mecmuasının içinde bulunan Mirkat-ı edeb 95 sahifeden ibarettir.

Mecmua, hocamız Prof. İsmail Hikmet Ertaylan Bey tarafından kitapçı Raif Yelkenci'den satın alınan diğer yazmalar arasındadır. Kendisi tarafından bilindiğine emin olduğumuz Mirkat-ı edeb, şurası muhakkak ki, bu güne kadar edebiyat tarihimizde ancak ismen malûm bir eserdi.

Kitap, Kâtib Çelebi'nin bahsettiği gibi — her ne kadar mukaddimesi farsça ise de — yalnız farsça bir lûgat değildir.

Mecmuada bulunan diğer lûgatlerden birkaçının sonundaki عن يد محمود محمود زار مولوی بن. imzasıyla, bir çok sahifelerde beyzî şekilde محمود زار مولوی بن. ibareli bir mührün bulunması, eserin baştan sona kadar yazı bakımından aynı üslûpta seyretmesi ve lûgatlerin sonuna konan tarihler arasında büyük fark olmayışı, onun manzum lûgatnamesiyle meşhur, 927 hicrîde vefat eden Muğla'lı Şahidî İbrahim Dede (Kamusu'l-alâm IV. c. bk.) nin oğlu Mahmud'un kütüphanesine aidiyetini ve onun tarafından istinsah edildiği kanaatini kuvvetlendirmektedir.

Mirkat-ı edeb'in sonundaki tarihten, onun 957 hicrîde istinsah edildiğini öğreniyoruz. Bizzat Ahmedî tarafından hangi tarihte kaleme alındığı şimdilik meçhulümüzdür.

Bugünkü bilgilerimize göre eserden ilk olarak, *Ukûdu'n-nasiha* adlı manzum kitabında, XV. asrın meşhur tarihçisi İbn-i Arabşah (1389 - 1450) (İslâm Ansiklopedisi, s. v.) bahsetmiştir. Ondan sonra ikinci kayda Kâtip Çelebi'de rastlıyoruz. Son zamanlarda da Fuad Köprülü İslâm Ansiklopedisi'ne yazdığı Ahmedî adlı tetkikinde ve ayrıca her halde ondan naklen Nihal Atsız *Osmanlı Tarihleri* (İstanbul 1949) isimli kitabının mukaddimesinde Mirkat-ı edeb'den ismen bahsetmişlerdir. Tezkirelerde maalesef her hangi bir kayde tesadüf edilememiştir.

Nihayet eser hakkında ilk ip uçlarını Nihat Çetin elde etmiş ve Mirkat-ı edeb hakkında oldukça isabetli tahminlerde bulunmuş, fakat tetkik ettiği nushada eserin adına rastlamadığı için «Mirkat-ı edeb zan ettiğim bu eserin...» kaydıyla adı hakkıda şüpheye düşmüştür (M. Çetin, Ahmedî'nin bilinmeyen bir kaç eseri, Tarih Dergisi, C. II, Sayı. 3—4, İst, 1952.) Maamafih gördüğü nushanın hâtimesinden aldığı bazı misaller bizim nushadakilere uymaktadır. Tetkik ettiği yazma Konya kütüphanesine aittir.

Lâkin şu var ki : bizim gördüğümüz nusha ise ise Kâtip Çelebi'nin söylediklerine tamamen uymakta olup manzumdur ve aşağıda da zikredileceği gibi mukaddime de eserin adı bizzat geçmektedir. Nihat M. Çetin'in gördüğü nushanın mukaddimesi ise mensurdur. Yazar eserin muhteviyatından misâl vermediği için fazla bir şey söyleyemeyeceğiz.

Daha sonra Prof. Ateş te Konya Kütüphanelerinde yaptığı tetkik esnasında M. Çetin'in bahsettiği nushayı görmüş fakat fazla bir şey söyleyemeyerek M. Çetin arkadaşımızın fikirlerine iştirak etmiştir. (A. Ateş, Konya kütüphanesinde bulunan yazmalar, Belleten, C. XVI, sayı 61, Ankara, 1952.)

Konya nushasında Mirkat-ı edeb'in Aydınoğlu İsa Bey oğlu Hamza'nın tahsili için yazıldığı kaydı mevcuttur.

Maamafih bizim gördüğümüz nusha, kime takdim edildiği malûm değil ise de, eserin adı hususundaki şüpheleri izale edecek derecede vazihdir.

Hülâsa, her ne kadar, hangisinin esas nushadan istinsah edildiği kat'i surette anlaşılamıyorsa da bizim tetkik ettiğimiz nushanın, şu iki hususu yani :

- a = Konyadaki yazmanın değişik bir Mirkat-ı edeb nushası olduğunu
- b — İstanbuldaki yazmanın da Keşfü'z-zunun'daki kayıtlara uyması hasebiyle hakiki nushaya daha yakın bulunduğunu aydınlattığında şüphe yoktur.

İbn-i Arabşah'ın bahsettiği bu eser hakkında Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*' da aşağıdaki malûmatı veriyor :

مرقاة الادب - مختصر في اللغة فارسي منظومة من منظومات الاحمدى الكرمانى...
 اوله : « بعد حمد پادشاه لا يزال » ومن ابياته چون لغت آمد کلید علم پس - در پی تحصیل
 آن یابد هوس .
 وفي خاتمه ثمانية وعشرون قانونا من القوانين في العلوم .

(Kâtip Çelebi, Keşfü'z-zunûn, II, 1943)

Yukardaki satırlardan Kâtip Çelebi'nin bu eseri gördüğü anlaşılmaktadır. Şu farkla ki : lûgatın ilk cümlesine misal olmak üzere mukaddimesinden aldığı « بعد حمد پادشاه لا يزال » mısraı, bizim tetkik ettiğimiz nushada ikinci beytin ilk mısraıdır. Keza eserin lûgat bölümü sona erdikten sonra Ahmedî'nin muhtelif ilimlere dair bilgi verdiği ikinci bölüm Kâtip Çelebi'nin bahsettiği gibi 28 kısım olmayıp 27 kısımdır. Bu 27. kısımdan sonra kitabın hatimesi gelmektedir ki, her halde Kâtip Çelebi, hatimeyi de saymak suretiyle ikinci bölümü 28 kısım olarak telâkki etmiştir.

Diğer ufak bir fark da eserin ismindedir. İbn-i Arabşah ve Kâtip Çelebi kitabın adını arapça izafet kaidesine uygun olarak مرقاة الادب şeklinde kaydetmişlerdir. Halbuki mecmuadaki nushanın mukaddimesinde farsça kaideye göre مرقات ادب şeklinde yazılmıştır.

چونک شد نظم این لغتہای عرب   کردم آنرا نام مرقات ادب

Keza yukarda da temas ettiğimiz gibi eser yalnız farsça bir lûgat değildir. Ahmedî, mukaddime de :

کاندر و شد نظم الفاظ عرب   بہر کسب علم و اکمال ادب

beytiyle bu hususa işaret etmektedir.

Diğer taraftan

چونک این مجموعہ 1 را برداختم   تحفہ درگاہ شامش ساختم

beytinden Mirkat-ı edeb'in kime takdim edildiği katî surette anlaşılamaaktadır. Keza, sondan bir evvelki beyitte de şöyle diyor:

طالع اوتا ابد مسعود باد   همچو نامش عاقبت محمود باد

İkinci mısradaki نامش kelimesi sahifenin kenarında بختش olarak düzeltildiği için buradaki محمود kelimesinden her hangi bir şeyin istihracı mümkün olamamaktadır.

ESERİN TAVSİFİ :

Ahmedî, eserini üç sahifelik bir mukaddime ile iki esas bölüme ayırmaktadır. Kitap baştan sona kadar manzumdur.

¹ olmak lâzım. مجموعہ

Mukaddime : Farsça olup 33 beyitten ibarettir. Mutat kaidelere göre ilk beyitlerde Allahtan, onun büyüklüğünden, müteakip beyitlerde de Peygamberden bahsetmiş olan Ahmedî diğer 6 beyti kendine ve eserine hasretmiş, geri kalan 16 beyitte de devrin padişahını medhetmiştir.

Bu söylediklerimizi teyit ve aynı zamanda mukaddime hakkında bir fikir vermek için, bazı mühim kısımları sırasıyla nakletmeyi faydeli buluyoruz.

شد کلید محزن دار حکیم	ذکر بسم الله الرحمن الرحيم
آنک ملک او مصونست از زوال	بعد حمد پادشاه لایزال
باز گشت جمله اشیا بدوست	وانک علم علم الاسماء ازوست
.....	.....
بر روان سید و فخر انام	وز پی اتحاف انواع سلام
.....	.....
شمع ابرار و سراج اولیاست	احمد مرسل که تاج انبیاست
.....	.....
بشنوی چون در اندر گوش دار	ز احمدی این قطعهای آبدار
بهر کسب علم و اقبال ادب	کاندر و شد نظم الفاظ عرب
در پی تحصیل آن باید هوس	چون لغت آمد کلید علم بس
.....	.....
کردم آنرا نام مرقات ادب	چونک شد نظم این لغتهای عرب
تخفۀ درگاه شاهش ساختم	چونک این مجموع ¹ را پرداختم
یاقت آرایش بدو چون تاج و تخت	پادشاه کشور آنک ملک و تخت
.....	.....
نقد انجم خاک پایش را بهاست	چرخ پیش همت او چون سحاب
.....	.....
شکر او ورد زبان مردوزن	ذکر او آرایش هر انجمن
همچو نامش ² عاقبت محمود باد	طالع او تا ابد مسعود باد
دشمنش مقهور و عمرش مستدام	ملک او معمور و ملکش بردوام

¹ مجموعه olması lâzım.

² نامش şeklinde yazılması lâzımdı.

I. Bölüm: 77 sahifelik arapça-farsça lûgat kısmı olup 45 adet büyük, küçük kıta (manzume) ya ayrılmıştır.

Msl:

نقا پاکی با پاینده بودن   نکوهش ذم ومدحت شد ستودن

.....

سعادت نیک بختی و سیادت   می دان وزیادت شد فزودن

بدایه است و نهایه آغاز و انجام   چنانک لون رنگ و کون بودن

(3. Kita)

متین محکم متانه استواری   خدیعه شد فریب و نصیر یاری

.....

سخا بخشندگی و بخل زفی   عزیز است ارچند و ذل خواری

(4. kita)

Mirkat-ı edeb'in ehemmiyetine kani olan Ahmedi, kıtalardan bir çoğunun sonunda kendini, eserini ve bilgiyi medhede mahiyette sözler söylemektedir:

Msl.:

کنم گوشت از در پر چون صدف   اگر گوش داری نونظم مرا

(1. kita)

نتوان یافت در معاصر مصر   شکر این چنین ترو شیرین

(5. kita)

بجان سعی کن تو با کمال علم   گرت در دل است آرزوی کمال

نباشد چنین عذب آب فرات   نباشد بدین لطف باد شمال

(8. kita)

کس که یاد کند این کتاب را داند   که احمدی چه کس است و چه بلبل چمن است

(25. kita)

چونک تو گوهر شناسی ای نکو گوهر بگوش   ز احمدی این نظم راهم چون صدف در گوش دار

یاد دار این یادگار از من که از پیشینیان   کس بدین خوبی بکس نگذاشت هرگز یادگار

(36. Kita)

II. Bölüm: 15 sahife ve 27 küçük kısımdan itibaren olan bu bölümde Ahmedi, kısaca sarf ve nahiv kaidelerinden, burçlardan ve onlara tekabül ehen sayılardan peygamberlerden, Aşere-i mübeşşere'den ve sâireden bahsetmektedir :

Msl:

لیک خاصه از بهر اهل عقل آمد لفظ من   ماومن دو اسم موصولند محتاج صله
شد هموا از بهر جمع مرد وهن بهر زن هی   شد هو بهر ضمیر مرد و بهر زن هی
(2. kısım)

باپی کرده بیعه تحت شجر   عشره که همه مبشره اند
باز فاروق ودین گشای عمر   هست صدیق ره غار بوبکر
.....

Hatime: 6 beyitlik bir şiirden ibaret olup eser bununla sona ermektedir. Misal olmak üzere son beytini alıyorum.

گوشه بر احمدی نه که چو دیده کوشها   گردی ودری نیایی تو بدین زیب و بها

Mirkatı edeb'in ehemmiyetine gelince, tabiidir ki, bu kabil eserler bugün için pratik olmaktan çok uzaktır. Maamafih matbaanın bulunmadığı devirlerde faideden hali olmadığı aşikârdır. Edebiyatımızda muhtelif dillere dair bir çok manzum lûgat yazılmıştır. Şimdilik ilk manzum lûgatın XV. asırda yazıldığını kabul etmek lâzımdır. Yalnız bu asırda Ahmedi Daf'nin de *Ukâdu 'l- cevâhir* adlı arapça-farsça manzum bir lûgatı vardır ki, bu ikisinden hangisinin evvel yazıldığı meçhûlümüzdür.